

A kincstalálásra vonatkozó szabályozás történetének főbb csomópontjai a középkorban és az újkorban*

I. A IUSTINANUSI RÓMAI JOG KINCSTALÁLÁSRA VONATKOZÓ SZABÁLYAI

Jól ismert, hogy a iustinianusi római jog Hadrianus álláspontját fogadta el a kincsen történő tulajdonszerzés tekintetében az alábbi híres forrászöveg tanúsága szerint: „*Thesaurus, quos quis in suo loco invenerit, divus Hadrianus, naturalem aequitatem secutus, ei concessit qui invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro aut in religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco non data ad hoc opera sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit. Et convenienter, si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit. Cui conveniens est et si quis in publico loco vel fiscali invenerit, dimidium ipsius esse, dimidium fisci vel civitatis.*” (Inst. 2, 1, 39.)

Ez a rövid textus terjedelméhez képest nem kevés, összesen hét tényállási variációnak nevezhető esetet említ. *a)* A természetes méltányosságot (*naturalis aequitas*) követve, amennyiben valaki saját telkén talál kincset, teljes egészében, korlátozás nélkül megszerzi annak tulajdonjogát. A saját telekben lévő kincsen történő tulajdonszerzésnek a véletlenség sem képezi tényállási elemét. (Természetesen egész más a helyzet az idegen telekben talált kincs esetében, amelyen a találó csak akkor szerez felerészben tulajdont, ha a kincset véletlenül találta meg.) *b)* Ugyancsak a megtaláló szerez teljes egészében tulajdonjogot a *res sacrá*ban véletlenül talált kincsen, hasonlóképpen *c)* a *res religiosá*ban véletlenül talált kincsen is. *d)* Aki más telkében („*in alieno loco*”) véletlenül, tehát nem szándékosan kincset keresve talál kincset, úgy a kincs felerészben a találót, felerészben pedig a telek tulajdonosát illeti meg. *e)* Ennek megfelelően pedig, aki császári földben („*in Caesaris loco*”) talál kincset, annak fele a találót, fele pedig a császárt illeti. *f)* Végül pedig, amennyiben valaki közterületen (*locus publicus*) vagy *g)* kincstári földben (*locus fiscalis*) talál kincset, úgy annak egyik fele a találóé, másik fele pedig a *fiscusé*, ill. a *civitasé*.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

II. KINCSTALÁLÁSRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSOK A KÖZÉPKORBAN

a) A keleti gót királyságban a iustinianusi joghoz képest teljesen eltérő megoldás érvényesült a kincsen történő tulajdonszerzést illetően. A Nagy Theodorik keleti gót király udvarában is magas udvari tisztséget betöltő Cassiodorus közlése ugyanis egészen mást mutat: a kincset – legalábbis úgy tűnik –^[1] Nagy Theodorik teljes egészében az *aerarium*nak rendelte juttatni: „*Depositivae quoque pecuniae, quae longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicantur aerariis, ut qui sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre.*” (*Variae*, 6, 8, 6.)

A kincs fogalmának meghatározásában Paulus (D. 41, 1, 31, 1.) szavaira is támaszkodó textus szerint „azok az elrejtett vagyontárgyak, amelyek jogos tulajdonosaikat az idő múlása folytán elvesztették, a te keresésed folytán a mi kincstárainkhoz kerülnek”. Az indokolás a következőképpen szól: „miként mindazok számára megengedjük, hogy birtokolják azt, ami a sajátjuk, önként kötelesek nekünk felajánlani azokat, amelyek nem az övék”.

A szöveget a régi (pl. Vinnius) és az újabb szakirodalom (pl. Mayer-Maly) is úgy értelmezi, hogy annak tanúsága szerint a megtalált kincs teljes egészében a kincstárat illeti, és mi is ezt az értelmezést fogadjuk el.

Feltűnő, hogy a textus nem említi a „the[n]saurus” szót, csupán – mintegy *in medias res* – az „elrejtett vagyontárgyokról” szól.

Cassiodorus – miként korábban Paulus – szintén *pecuniáról* beszél a kincs fogalmának meghatározása kapcsán. Feltételezhetjük azonban, hogy Cassiodorus sem csupán pénzről, hanem általában értékes vagyontárgyokról szól.

Érdekes, hogy a szöveg nem a „fiscus”, hanem az „aerarium” szót használja, amely eredetileg a köztársasági államkincstárat jelölte, míg a kincstalálás kérdéskörével foglalkozó, klasszikus, posztklasszikus és iustinianusi római jogi források kivétel nélkül a „fiscus” szót említik.

Ami pedig a „possidere” infinitívust illeti, az ebben a szövegben nézünk szerint nem a klasszikus római jognak a tulajdonnal élesen szembeállított birtokfogalmát látszik tükrözni, hanem sokkal inkább a posztklasszikus vulgárjog felfogása szerinti „birtokra” utalhat, amely a tulajdonnal „helyelközél majdnem azonosult”.

A kincs fogalmának meghatározását tekintve a klasszikus római jog hatása egyértelmű, a kincs jogi sorsáról való rendelkezésben azonban a posztklasszikus római jog hatása mutatható ki, s egyben előrevetíti a kincstalálásra vonatkozó későbbi középkori szabályozások túlnyomó részének alap gondolatát is.

b) A középkorban ugyanis az ókori római jogtól jelentős mértékben eltérő, olykor ahhoz képest teljesen más elvi alapokon álló szabályok születtek a kincstalálásra

[1] Vö. Mayer-Maly, 2003, 48.

vonatkozóan, mindazonáltal a kincstalálásra vonatkozó iustinianusi szabályozás olykor még a középkorban is alkalmazást nyert.

A kincstalálás kiemelt jelentőséggel bírt a középkor évszázadaiban; nem véletlenül ír újabban Wolfgang Schmid az „elvesztett kincs utáni harcról”, ami „kulcsmotívumot” jelentett a középkor történetében.

A középkorban a telektulajdonos és a találó mellett a kincs két új „igénylője” bukkant fel: az uralkodó és a földesúr; az uralkodót illető javakra (*regalia*) vonatkozó rendelkezések a kincstalálásra vonatkozó szabályokat is alapvető módon befolyásolták, azonban egyes esetekben a iustinianusi szabályozás továbbélése is konstatálható.

c) Éppen ez utóbbi tekintetben lehet utalni Barbarossa Frigyes 1158-ban kelt, a regálék tárgyában alkotott rendeletére. A rendelet kimerítően felsorolja az uralkodót megillető javakat, és ezek között utolsó helyen említi a kincseket, pontosabban: fő szabály szerint a megtalált kincs egy részét. A rendeletben a iustinianusi rezsím él tovább, hiszen Frigyes a kincstári vagy egyházi birtokon talált kincsnek csupán a felét rendelte az uralkodónak adni; a kincs másik fele a találót illette meg, feltéve, hogy a kincstalálásra nem szándékos kutatás eredményeként (azaz véletlenül; az e vonatkozásban a római jogi forrásokban szereplő *non data opera* kitétel ebben a szövegben is szerepel) került sor: „...*dimidium thesauri inventi in loco cesaris, non data opera, vel in loco religioso...*”.

A iustinianusi rezsím mind dogmatikai, mind terminológiai szempontból konstatálható hatásának oka – erre Mayer-Maly is utal –, hogy e rendelet kibocsátására a bolognai glosszátorokkal való konzultációt követően került sor.

d) Ehhez képest azonban a II. Frigyes által a Szicíliai Királyság részére 1231-ben kiadott, Liber Augustalis néven is ismert melfi *constitutiók* (Constitutiones Regni Siciliae) a kincset teljes egészében a kincstárnak (*fiscus*) rendelték adni. A hivatkozott textus címében (3, 35) szerepel a „megtalált kincsekről (De thesauris inventis) kitétel. A kincstalálás tárgyaként a szöveg a pénzt, az aranyat, az ezüstöt és az értékes drágaköveket említi („*Pecuniam si quis invenerit, aurum, argentum, lapides pretiosos...*”). Ha valaki kincset talál, ennek tényét kétsédelem nélkül („*sine dilatione*”) köteles bejelenteni „*ad magnam curiam nostram*”, máskülönben lopást követ el (ahogy a textus fogalmaz: „a lopás büntetésével felel” [„*furti pena tenebitur*”).

„Tudni kell ugyanis” – szól a témánk szempontjából legfontosabb szövegrész –, „hogy a mi királyságunk minden egyes [kincs]lelete, amelyek tulajdonosa nem ismert, a kincstárat illeti meg”: „*Scire enim debet unusquisque inventiones regni nostri, quarum dominus non apparuerit, ad fiscum specialiter pertinere.*” (3, 35.)

e) Eike von Repgow nevezetes jogkönyve, a korabeli szász tartományi jog (*Landrecht*) és hűbérjog (*Lehnrecht*) összefoglalását nyújtó, a pl. a Mitteis-Lieberich-féle Deutsche Rechtsgechichte által is a legfontosabb német jogkönyvnek minősített

Sachsenspiegel (1221–1224) szerint valamennyi „föld alá temetett kincs”, „amelyet mélyebben ástak el, mint ahogyan az eke jár”, „királyi hatalom” alá tartozik, tehát az uralkodót illeti meg: „*Al schat under der erde begraven diepher den eyn pluch geit horet zu der koninlichen gewalt.*” (1, 35.)

f) A fél évszázaddal későbbi Schwabenspiegel (1274–1275) szerint a kincs egynegyede a találóé (ez a jogforrás egyébként a találás helyeként két ízben is az utcát [*strazze*] említi): „...*dem vinder sol daz vierteil werden*” (347).

g) A 13. század második feléből, IX. (Szent) Lajos idejéből származó híres francia szokásjogi gyűjteményben, az *Établissements de Saint Louis*-ban olvasható szabály szerint az aranykincs (*fortune d'or*) mindenkor a királyt illeti meg, az ezüstkincs (*fortune d'argent*) pedig azt a földesurat (*seignor*), aki saját földjén (a polgári és büntetőügyekben a jogszolgáltató hatalom teljességét magában foglaló) ún. *grant joutise*-zal (a későbbi francia nyelvben: *haute jurisdiction*, ill. *haute justice*) rendelkezik: „*Nus n'a fortune d'or, se il n'est rois. Celle d'argent est au seignor qui a grant joutise an sa terre.*” (I, 94.) Mindez nyilván szorosan összefügg a középkori (és a forradalom előtti újkori) francia jogban ismert „*nulle terre sans seigneur*” princípiumával is, miszerint az ellenkező bizonyításág minden birtokot hűbértokknak kellett tekinteni. Az itt említett szabályozás tehát semmit sem juttatott az arany-, ill. ezüstkincsből a találónak, az ugyanis mindenkoron a királyt, ill. a *seigneur*t illette meg.

Az *Établissements*-ban ugyanitt olvashatjuk a kincs meghatározását is: „*Fortune est don terre est effondrée.*” Vagyis „kincs az, ami [abban] a földben van [elrejtve], amit megbolygattak”. E meglehetősen lakonikus megfogalmazásból is kitűnik, hogy a kincs esetében – a fentebb idézett szövegrészre is figyelemmel – a földben megtalált (arany-, ill. ezüst)kincsről van szó, amit a földbe rejtettek, és amely akkor kerül elő, mikor a földet „megbolygatták”.

h) A Lévy–Castaldo-féle *Histoire du droit civil* szerzői szerint a római jog kincstalálásra vonatkozó szabályait csak a 14. században fedezték fel újra; a Barbarossa Frigyes által 1158-ban kibocsátott, fentebb kivonatossan idézett rendelet fényében ez a megállapítás nem egészen helytálló.

Kétségtelen azonban az is, hogy még a jogtörténeti értelemben vett újkorban is egy sor olyan jogforrást találunk, amelyek a kincs meghatározott részét a kincstárnak, ill. a földesúrnak rendelik adni.

III. KINCSTALÁLÁSRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK AZ ÚJKORBAN - A MODERN POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓK ELŐTT

a) Amint arra Coing nyomán rámutathatunk, még az újkorban is találunk az előző pont keretében tárgyaltakhoz hasonló rendelkezéseket, noha az egyéb eredeti tulajdonszerzési módokra vonatkozó szabályok mellett a kincstalálásra vonatkozó iustinianusi jogi szabályok is legalábbis részben érvényesültek.

Coing felhívja a figyelmet arra is, hogy még az újkori territoriális jogokban is lehet olyan kincstalálásra vonatkozó szabályokkal találkozni, amelyeket a *regaliára* vonatkozó rendelkezések hatnak át.

b) Ennek megfelelően írja még Grotius is 1625-ben megjelent fő művében, a *De iure belli ac pacis libri tres*-ben (2, 8, 7), hogy „ez ma nálunk az általánosan elfogadott jog” (ti. hogy a kincs a fejedelmet illeti), és hozzáteszi, hogy „nagyjában ez a *ius gentium* álláspontja is”, hiszen ez a jog érvényes a Grotius-korabeli Németországban, Franciaországban, Angliában, Spanyolországban és Dániában is. Grotius 1631-ben megjelent, nagy hatású tankönyvében is szól a kincstalálásról („*van verborgen schatten*”), ennek kapcsán ugyanakkor a római jogi rezsimit is ismerteti, miszerint aki saját telkében talál kincset, megszerzi annak tulajdonát („*den eighendom bekomt*”), míg az idegen telekben talált kincs fele a telek tulajdonosát („*grond-heer*”), másik fele pedig a találót („*vinder*”) illeti.

c) Simon van Leeuwen első ízben 1664-ben, Leidenben megjelent *Het Rooms-Hollands-Regt* („A római-holland jog”) c. művében az elrejtett kincseken („*verborgen schatten*”) történő tulajdonszerzést illetően a hadrianusi-iustinianusi szabályozást ismerteti: a saját telken talált kincset a telek tulajdonosa szerzi meg, az idegen telken talált kincs fele pedig a telek tulajdonosáé („*grond-Heer*”), másik fele pedig a találóé („*vinder*”). Van Leeuwen azonban rámutat arra is, hogy számos országban a megtalált kincsek („*gevonden schatten*”) az uralkodót illeti meg, ezt azonban a római-holland jogra nézve („nálunk”; „*by ons*”) – Grotius *Inleiding-jére* hivatkozva – „bizonytalannak” („*onzeker*”) minősíti.

d) Vinnius a következőket írja: „a kincseket az uralkodók maguknak vindikálják, mégpedig teljes egészében, bármilyen helyen is találták meg azokat”, és hozzáteszi Grotius szavait, miszerint „ez most” a „*ius commune et quasi gentium*”.

e) Ami a 17. századi Franciaország szokásjogát illeti, Domat kifejezetten rámutat arra, hogy a korabeli, a kincstre vonatkozó francia szokásjogi szabályozás különbözik a római jog kincstalálásra vonatkozó szabályaitól. A *droit coutumier* fő szabályként ugyanis a kincs három részre történő felosztásáról rendelkezett, amelynek lényegét Domat a következőképpen ismerteti: a kincsből egyharmad rész illeti meg a találót, egyharmad rész a tulajdonost, egyharmad rész pedig a

földesurat, pontosabban a fentebb már röviden ismertetett teljes körű jogszolgáltató hatalommal rendelkező „*Seigneur haut Justicier*”-t. Amennyiben pedig a találó a tulajdonos, a kincs egyik fele őt, másik fele pedig a *seigneur*t illeti. Ez a szabályozás egészen a nagy francia forradalomig szívósan tartotta magát; a *Code civil*ben azonban, mint ismert, már a római jogi eredetű feles megosztást intézményesítették.

f) A mágiatilalom posztklasszikus római jogi eredetű konstrukciója még az újkorban is szívósan tartja magát, számos jogforrás tanúsága szerint. Mayer-Maly az idevonatkozó törvényi megoldások mintegy közvetlen előzményeként említi az 1479-es Nürnberger Stadtrechtsreformationt. Ennek 32. titulusa a kincstalálás klasszikus római jogi eredetű szabályait tartalmazza, amennyiben a saját telekben véletlenül talált kincset teljes egészében a találónak adja, míg az idegen telekben talált kincs felét a találónak (*finder*), felét pedig a telektulajdonosnak rendeli adni. Amennyiben viszont a találó tiltott mesterkedést venne igénybe a találás során, a jogforrás a találó részét (*finders tail*) a kincstárnak (*fiscus*) rendeli juttatni.

g) A bajor polgári anyagi jogot átfogóan kodifikáló, rendszerében a gaiusi intézményrendszer követő, modern polgári törvénykönyvnek azonban még nem nevezhető 1756-os Codex Maximilianeus Bavaricus civilis 2. része 3. fejezetének 4. §-a a maga körülményes, kazuisztikus, egyszersmind tankönyvszerű stílusában a kincs (*Schatz*) római jogi alapokon kidolgozott meghatározását adja, miszerint kincseknek a régen eltemetett, befalazott vagy egyébként elrejtett dolgok minősülnek, úgy, hogy azok tulajdonosáról már senki sem tud. A kincstalálásra nézve 1752-ben született meg a bajor Landrechtben ismertetett szabályozás, amelyben viszont inkább a posztklasszikus római jog, ill. a középkor kincstalálásra vonatkozó koncepciói tükröződnek. Fő szabály szerint a kincs kétharmad része a kincstárat, egyharmada pedig a találót illeti, amennyiben valaki a saját tulajdonában lévő dologban találja meg a kincset. Amennyiben pedig idegen dologban találják a kincset, a kincs egyharmadán a találó a hely tulajdonosával osztozik, kivéve, ha a kincset nem véletlenül találták meg, hanem azt a tulajdonos tudomása és akarata nélkül kutatták fel vagy ásták ki, ebben az esetben ugyanis a kincs egyharmada kizárólag a „hely” tulajdonosát (*propriarius loci*) illeti meg. Amennyiben azonban természetfeletti, „babonás” eszközöket, tehát mágiikus praktikát vettek igénybe a keresés során (itt a C. 10, 15, 1, 1 fentebb már idézett gondolatai csengenek vissza), az ilyen tiltott eszközökkel kincset kereső személyt a kódex a büntetőjogi jogkövetkezmény kilátásba helyezésével mellett megfosztja az egyébként neki járó résztől, és azt a kincstárnak juttatja. Ez a joghátrány ugyanakkor nem érinti a tulajdonost, amennyiben ő vétlen volt.

h) A mágiatilalomnak a bajor Landrechtben történő felbukkanása – tekintettel arra, hogy 1756-ban járunk – furcsának tűnhet, de e vonatkozásban utalunk

arra, hogy ez a mágikus cselekedetekkel szembeni harc – ahogy Mayer-Maly fogalmaz – még a következő mintegy fél évszázadban is szerepet játszott a kincstalálásra vonatkozó szabályok körében. A kincstalálás szabályait tekintve is rendkívül kazuisztikus 1794-es porosz Allgemeines Landrechtben is találunk olyan szabályt (1. rész, 9. cím, 86. §), amely az ilyen természetfelettinek hitt eszközök segítségével a kincshez jutott személyt megfosztja a kincstől.

Ennek kapcsán Mayer-Maly érzékelhető iróniával rámutat arra, hogy az ALR is mutatja: „a mágiatilalom és a felvilágosodás nem zárták ki teljesen egymást”.

i) A csupán tervezet formájában maradt 1766-os Codex Theresianusban (2, 4, 5. §, 80) is találunk utalást a mágiatilalomra. Ennek átdolgozása, a Horten-féle tervezet (1772–1786) is teljes egészében ezt a koncepciót követi (2, 3, 24), és csak a Martini-féle tervezet tükrözi a felvilágosodás tanait e vonatkozásban, hiszen ez már nem tartja szükségesnek, hogy megtiltsa a mágikus praktika alkalmazását a kincstalálás előtt és során, ill. hogy ahhoz büntető- vagy polgári jogi szankciókat fűzzön. Ez a modern koncepció fog majd tükröződni az 1811-es osztrák ptk. kincstalálásra vonatkozó szabályaiban is.

***

Ami a rövid és hézagos jogtörténeti áttekintésünkben vizsgált szabályokat, ill. azok hatástörténetének értékelését illeti, kétségkívül megállapítható, hogy a modern jogok többségére nem a fenti speciális konstrukciók, hanem az elsősorban a iustinianusi Intitutiókból ismert hadrianusi szabályozás gyakorolt nagy hatást, hiszen az első ízben dokumentálhatóan Hadrianus által intézményesített elgondolás (miszerint az idegen telekben talált kincs tulajdonjogának fele a megtalálót, fele pedig a telek tulajdonosát illeti), valamint Paulus híres definíciója (miszerint a kincs egy bizonyos régen elrejtett, értékes dolog, amelyre már nem emlékeznek, s így nincs tulajdonosa) – persze modernizált formában, olykor persze bizonyos eltérésekkel, de – számos modern (elsősorban, de nem kizárólagosan európai és latin-amerikai) polgári törvénykönyvben szívósan tovább él mind a mai napig. E kérdéskör összehasonlító jogi vizsgálata azonban egy későbbi tanulmány feladata lehet csupán.

IRODALOM

- *A Sváb tükör* (2011). Közreadja: Blazovich L.– Schmidt J. Szeged.
- Blackstone, W. (1765): *Commentaries on the laws of England*. 1. Oxford.
- Bourjon, F. (1747): *Le droit commun de la France et la coutume de Paris*. 1. Paris.
- Coing, H. (1985): *Europäisches Privatrecht*. I. München.
- Domat, J. (1745): *Les lois civiles dans leur ordre naturel*. I. Paris.
- Eckstein, E. (1910): *Das Schatz- und Fundregal und seine Entwicklung in den deutschen Rechten*. Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. 31.

- Ferrière, C.-J. de (1769): *Dictionnaire de droit et de pratique*. Paris.
- Fischer zu Cramburg, R. (2001): *Das Schatzregal. Der obrigkeitliche Anspruch auf das Eigentum an Schatzfunden in den deutschen Rechten*. Höhr-Grenzhausen.
- Földi A. (2011): *Észrevételek a bona fides ausztriai recepciójának kérdéséhez*. In: Rác L. (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi*. Bp.
- Földi A. – Hamza G. (2014⁹⁹): *A római jog története és intézményei*. Bp.
- Grotius, H. (1631): *Inleiding tot de hollandsche rechtsgeleerdheid*. Graven-Haghe.
- Hamza G. (2002): *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Bp.
- Köbler, G. (2005): *Deutsche Rechtsgeschichte. Ein systematischer Grundriss*. München.
- Lévy, J.-Ph. – Castaldo, A. (2002): *Histoire du droit civil*. Paris.
- Mayer-Maly, Th. (1983): *Der Schatzfund in Justinians Institutionen*. In: Stein, P. – Lewis, A. D. E. (eds.): *Studies in Justinian's Institutes in Memory of J. A. C. Thomas*. London.
- Mayer-Maly, Th. (1986): *Ducente fortuna*. In: Bagnall, R. S. – Harris, W. V. (eds.): *Studies in Roman law in memory of A. Arthur Schiller*. Leiden.
- Mayer-Maly, Th. (1992): *Komponenten der Regelung des Schatzfundes im Schwabenspiegel*. In: D. Medicus, D. – Mertens, H.-J. – Nörr, K. W. – Zöllner, W. (hrsg.): *Festschrift für Hermann Lange zum 70. Geburtstag*. Stuttgart–Berlin–Köln.
- Mayer-Maly, Th. (2003): *Der Schatz im Acker*. In: Uó.: *Rechtsgeschichtliche Bibelkunde*. Wien–Köln–Weimar.
- Mitteis, H. – Lieberich, H. (1988¹⁸): *Deutsche Rechtsgeschichte*. München.
- Ruzsoly J. (2011): *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Szeged.
- Schmid, W. (2001): *Die Jagd nach dem verlorenen Schatz. Ein Schlüsselmotiv in der Geschichte des Mittelalters*. Landesgeschichte als multidisziplinäre Wissenschaft. Festgabe für Franz Irsigler, Trier.
- Schlosser, H. (2005¹⁰): *Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte*. Heidelberg.
- Selb, W. (1964): *Zur Bedeutung des Syrisch-römischen Rechtsbuches*. München.
- Selb, W. – Kaufhold, H. (2002): *Das Syrisch-römische Rechtsbuch*. I–III. Wien.
- Stein, P. (2005): *A római jog Európa történetében*. (Ford. Földi É.) Bp.
- Stürner, W. (hrsg.) (1996): *Die Konstitutionen Friedrichs II. für das Königreich Sizilien*. Hannover.
- *The Établissements de Saint Louis. Thirteenth-century law texts from Tours, Orléans, and Paris*. (1996) Translated and with an introduction by Akehurst, F. R. P. Philadelphia.
- Tyler, E. M. (ed.) (2000): *Treasure in the Medieval West*. York.
- van Leeuwen, S. (1708): *Het Rooms-Hollands-Regt*. Amsterdam.
- Vinnius, A. (1665⁴): *Institutionum imperialium commentarius*. Amsterdam.
- Viollet, P. (1883): *Les Établissements de Saint Louis*. Paris.
- von Repgow, E. (2005): *A Szász tükör*. Közreadja: Blazovich L. – Schmidt J. Szeged.
- Wieacker, F. (1967²): *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. Göttingen.
- Zeumer, K. (1901): *Der begrabene Schatz im Sachsenspiegel I*, 35. Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, 22.
- Zeumer, K. (1913): *Quellensammlung zur Geschichte der Deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit*. Tübingen.